

УДК 378: 373.3-051

С. З. РОМАНЮК

м. Чернівці

DelevSV@yandex.ru

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті акцентовано увагу на підготовці майбутніх учителів початкових класів до забезпечення мовленнєвого розвитку молодших школярів, що здійснюється через активну мовленнєву практику в курсі «Українська мова», розкрито практичну спрямованість уроків української мови та продемонстровано зразки мовних вправ, розміщених у сучасних підручниках з української мови. Доведено, що формуванню мовленнєвої компетенції молодших школярів сприяють роботи з написання творів, залучення учнів до процесу спілкування, а також цікаві види робіт пропедевтичного характеру, які подаються для зразку. Обґрунтовано, що ці вміння та навички студенти вдосконалюють у процесі професійно-практичної діяльності у ЗНЗ I ступеня.

Ключові слова: майбутні вчителі початкових класів, молодші школярі, лінгводидактична підготовка, компетентнісна освіта, практична діяльність.

Нестабільність сучасного світу, інтенсивність соціально-економічних і технологічних змін зумовлюють потребу вчитися впродовж усього життя. Тому в школі на перший план висувається не накопичення дитиною інформації, а засвоєння інтелектуальних технік, які є складниками культури та невід'ємною частиною змісту освіти. У центрі навчання має бути інтерес, пізнавальна активність школярів, позитивне ставлення до процесу й результатів своєї праці.

У цих умовах особистість учителя залишається ключовою фігурою в навчально-виховному процесі. Адже від його обізнаності, мобільності, професіоналізму, бажання й уміння працювати по-новому залежить, як швидко відбуватимуться зміни в освіті, чи відповідатиме початкова школа сучасним вимогам, чи зможе підготувати молодшого школяра до подальшого розвитку, навчання й виховання в основній та старшій школі.

На це, власне, й зорієнтований Галузевий Державний стандарт підготовки майбутніх учителів початкових класів, який визначає вимоги до рівня знань і вмінь майбутнього вчителя, а також комплекс його знань щодо реалізації в практичній діяльності положень психології, дидактики, теорії виховання й методики відповідної освітньої галузі. Але майбутній учитель може стати компетентним фахівцем тільки за умови, якщо його теоре-

тичні знання вміло взаємодіють із практикою навчання, виховання та професійного розвитку. Саме тому в навчальних планах підготовки фахівців напряму «Початкова освіта» важливе місце відводиться педагогічній практиці, під час якої студенти повинні закріпити набуті під час теоретичного навчання знання, уміння й навички в професійній діяльності. Незаперечна її роль полягає й у формуванні готовності майбутніх учителів початкових класів до впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти в навчання української мови молодших школярів.

Професійно-практична підготовка як ефективний чинник формування висококомпетентного вчителя початкових класів постійно перебуває в колі наукових інтересів учених, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищих навчальних закладів, провідних методистів. Різні аспекти її організації та науково-методичного забезпечення досліджували О. Біда, В. Вихрущ, А. Зимульдінова, І. Жаркова, В. Ковальчук, В. Козак, М. Наумчук, М. Федурко та ін.

Мета статті полягає в розкритті особливостей процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до впровадження положень Державного стандарту загальної початкової школи в практику мовної підготовки молодших школярів.

Одним із шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів є орієнтація навчальних програм на набуття ключових компетентностей та створення ефективних механізмів їхнього запровадження.

Зокрема О. Савченко обґрунтувала, що компетентнісна освіта – це спроба вийти за межі традиційної моделі навчання, коли результатом вважається система знань, умінь і навичок учня, а не його здатність діяти. Тобто відповідно до засад компетентнісного підходу звичний результат навчання – «знаю що...», має змінитися в напрямі «знаю як...» [4, 1–6].

Водночас практика вивчення рідної / української мови в сучасній школі свідчить, що розвиток мовлення учнів не посідає належного місця в системі педагогічної роботи й часто перетворюється в нецікаве та часто незрозуміле для дитини заучування невідомих мовних категорій.

Щоб уникати цих явищ, майбутні учителі мають застосовувати ідеї практичної спрямованості курсу української мови. А це вимагає активної мовленнєвої діяльності молодших школярів у навчальному процесі, оскільки виховання соціально активної, духовно багатішої особистості неможливо здійснювати без опанування нею рідною мовою й мовленням у всіх її функціях [3, 47–50].

Проблема мовленнєвої підготовки учнів містить поняття мовленнєвої компетенції. Розвиток мовленнєвої компетентності – провідний принцип навчання рідної мови в початкових класах. Він охоплює всі аспекти мовленнєвої діяльності учнів.

У Концепції загальної середньої освіти зазначається, що «освітніми результатами початкової школи є повноцінні мовленнєві уміння й навички...» [2, 5]. Програмою передбачається набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне й писемне, діалогічне та монологічне; про особливості висловлювань, зумовлені їхніми комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак найважливішим завданням є розвиток уміння здійснювати всі види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, пись-

мо), на чому й наголошується в програмі середньої загальноосвітньої школи. Робота над правильною вимовою, чіткістю й виразністю усного мовлення, збагаченням словника, правильним і точним вживанням слова, у навчанні української мови є добір ефективних методів, прийомів навчання та форм організації навчальної діяльності.

У процесі педагогічної практики студенти переконуються, що з метою ефективного формування в учнів 1–4 класів необхідних мовних і мовленнєвих умінь та навичок учителі початкових класів удаються до застосування нових підходів до навчання. Вважається, що учні можуть засвоїти рідну мову як систему на основі засвоєння словникового складу, словосполученням і зв'язним висловлюванням, над орфографічно грамотним письмом має стати основою кожного уроку. Важливим фактором успішної реалізації компетентнісного підходу в мовленнєвому розвитку молодших школярів є єдність фонетичної та граматичної системи тощо. Набуті знання вони зможуть успішно використовувати для спілкування не тільки у процесі навчання, а й у різноманітних життєвих ситуаціях. Насправді ж часто маємо протилежне: засвоївши лінгвістичну теорію, учні не набули комунікативних умінь і практичне володіння мовою залишається на низькому рівні. Проблемним постає питання про практичну спрямованість навчання рідної мови, формування мовної особистості, яка вільно та легко висловлюється з будь-яких питань, виявляючи високий рівень мовної культури, дбаючи про якість свого мовлення. Однак формування мовної особистості учня є одним із найважливіших завдань початкового курсу української мови.

Тому реалізацію в другому класі мети курсу «Українська мова», що «полягає у формуванні ключової комунікативної компетентності молодших школярів, яка виявляється в здатності успішно користуватися мовою (усіма видами мовленнєвої діяльності в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань)» [5, 1–12], уможлиблює зміст навчально-методичного комплексу М. Д. Захарійчук, до якого входять: підручник «Українська мо-

ва», «Робочий зошит (частина перша та друга)» «Зошит для контрольних робіт», а також «Книжка для вчителя: календарне планування та розробки уроків».

Підручник «Українська мова» є основним дидактичним засобом реалізації державної навчальної програми, спрямований на формування мотивації вивчення мови, уміння вчитися, мовно-мовленнєвої компетентності другокласників. Навчальний зміст його відповідає вимогам чинної програми, є логічним продовженням курсу «Українська мова» для другого класу, а також уміщує матеріал, який забезпечує наступність вивчення української мови в третьому класі.

Відповідно до освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти курс «Українська мова. 2 клас» побудований за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.

У практичній діяльності майбутнім учителям допоможе й те, що зміст кожного розділу підручника спрямований на забезпечення мовленнєвого розвитку другокласників та на їхню мовну освіту, ураховує дидактичні принципи науковості, доступності та перспективності.

Важливим є і те, що залежно від дидактичних цілей, види та форми роботи за навчальним змістом підручника мають відповідні позначення. Започатковано в підручнику «Українська мова. 1 клас» рубрику «Спілкуймося красно».

Вона підсилює мовленнєву та соціокультурну змістову лінію, сприяє засвоєнню «правил етикетної поведінки під час спілкування, уживанню формул мовленнєвого етикету» [5, 1–12.]. Постійною роботою, що забезпечує розвиток культури мовлення впродовж навчального року, є робота зі словниковими словами програми. Зміст рубрики «Запам'ятайте», різноманітні висновки є пропедевтичними до засвоєння академічних правил. Із метою засвоєння лексичного багатства мови, введено рубрику «Тлумачний словник». Логотип із зображенням словника, на якому написано відповідну першу букву слова, подає лексичне значення цього слова, а також реалізує пропедевтичну мету щодо набуття вмінь роботи зі словниками.

Навчальним змістом передбачено такі форми діяльності учнів: у парах, у групах або ж колективно, завдання підвищеної складності, завдання на вибір, уроки розвитку мовлення, домашні завдання.

Щоб полегшити процес навчання в підручнику чітко розмежовано теоретичний матеріал: піктограма з книжкою – це відомості, які діти мають добре засвоїти, відомості в рамці подаються лише з пропедевтичною метою, а вивчення здійснюється практичним шляхом для забезпечення наступності в подальшій роботі.

Працюючи за цим підручником, учитель має можливість уже з першого уроку теми «Звуки і букви. Українська абетка» залучити учнів до різноманітних видів навчальної діяльності, які забезпечують виконання передбачених завдань.

Завдання, представлені в підручниках з української мови для другого класу, вимагають від майбутніх учителів фундаментальних знань із навчальної дисципліни, володіння методикою викладання та практичних навичок організації пізнавальної діяльності з молодшими школярами. А це, у свою чергу, вимагає посилення уваги до викладання лінгводидактичних дисциплін.

Практична спрямованість вивчення української мови передбачає не лише кількісні переваги практики над лінгвістичною теорією, але й насамперед навчання діяльності спілкування.

Отже, готуючись до уроків з української мови, учитель повинен підібрати (або створити самостійно) інформаційно насичений матеріал, який би спонукав учнів до розв'язання комунікативних завдань із метою оволодіння спілкуванням. Прикладом є уроки розвитку зв'язного мовлення, зокрема написання різних видів творів. Робота над твором сприяє розвитку особистості учнів: збуджуються їхні емоції, розвивається спостережливість, мислення, активізується розумова самостійність, формуються вміння оцінювати й систематизувати побачене, пережите та засвоєне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати, робити висновки [1].

На підготовчому етапі основна роль педагога – дати учням настанови до написання

твору, пожвавити їхню думку. Цей етап містить лексико-семантичну (створення словника настрою, пояснення та уточнення значень слів, які будуть використані у творі) та лексико-орфографічну роботу (пропонуються групи слів за спільним семантичним та орфографічним принципом, які допоможуть правильно написати слова у творі; учні послідовно називають слова, подані в таблиці, які візьмуть для своїх творів, одночасно читаючи цілу групу слів за спільною темою та орфограмою, пояснюють їхній правопис). Цікаві види роботи пропедевтичного характеру, які сприятимуть формуванню мовленнєвої компетенції школярів, можна запропонувати під час вивчення елементів офіційно – ділового стилю (складання привітань).

Тато Карло вирішив своїх знайомих жінок привітати зі святом 8 Березня. Уявіть собі, що Буратіно вирішив додати до привітань тата Карла свої побажання. Вибери та підкресли побажання, які б сподобались адресатам.

Буратіно – черепаці Тортилі:

1. Нехай Дуремар ніколи не тривожить Ваше болото!
2. Приєднуюсь до татових привітань, але він забув про п'явок і жаб, привітайте їх, будь ласка, від нашого імені.
3. Дорога Тортила! Я теж вітаю Вас. Чи немає у Вас чого-небудь із золота? Я зайду при нагоді!

Яке побажання може засмутити Тортилу? У якому випадку вона може подумати, що Буратіно писав привітання не для того, щоб зробити їй приємне, а, щоб щось отримати від неї.

Буратіно – лисиці Алісі:

1. Бажаю, щоб до наступного 8 Березня ти стала головою комерційного банку «Лисиця Аліса».
2. Бажаю тобі стати благородною дамою, для цього пофарбуватися в чорнобурий колір.
3. Бажаю тобі брати участь і перемагати в усіх хитромудрих конкурсах і лотереях.

Яке побажання більш за все сподобається Алісі? У якому з них є прихована насмішка, яка може образити Алісу?

Буратіно – Мальвіні:

1. Бажаю тобі перемогти на такому конкурсі краси, де головою журі буде Карабас Барабас.

2. Бажаю, щоб всі твої знайомі служили тобі так вірно, як і пудель Артемон.
3. Бажаю тобі ніколи не виховувати неслухняних хлопчиків.

Які побажання Буратіно Мальвіна прочитає з посмішкою?

Визнач, яким героям адресуються ці побажання.

Підказка

Не забудь, побажання повинно бути приємним: Найдобріший Іван Побиван Найпрацьовитіша Кривенька качечка Найспритніший Заєць

Кому?

Бажаю, щоб знайшов гарних помічників, які б допомагали тобі у випіканні хліба, не хворіти та берегти своє голосисте горло від простуди.

/ півникові Голосистому Горлечку, казка «Півник і двоє мишенят»/

Кому?

Мати гарний слух та силу, щоб визволяти свого товариша півника із біди.

/ Котикові, «Котик та півник»/

Кому?

Я хочу, щоб на твоєму шляху зустрічалися тільки гарні люди, а твоя доброта та винахідливість допомогла прожити життя щасливо та без злої мачухи.

/ Дідовій дочці, «Дідова й бабина дочка»/

А тепер сміливо можна приступати до самостійної роботи – складання власних привітань. І тут діти проявлять творчість, кмітливість і власну безпосередність.

Підсумовуючи, зазначимо, що оволодіває майстерністю слова тільки той, хто прагне писати, кого охоплює натхнення. Тому не можна дозволити, щоб холодна байдужість чи невмілість майбутнього учителя загасили іскорку творчості в душах учнів.

Розглянуті вище підходи зумовлюють створення ціннісно-мотиваційного, полікультурного простору, суб'єктних, партнерських відносин між викладачами та студентами; змістової насиченості теоретичних та практичних курсів у їх оптимальній єдності; використання інноваційних методів та форм організації навчальної діяльності студентів, які розвивають творчі здібності особистості майбутнього вчителя початкових класів, стимулюють інтерес до педагогічної діяльності в підготовці до уроків української мови.

Задля вдалого здійснення шкільної мовної освіти слід подавати навчальний матеріал так, щоб учень на уроці не залишався пасивним слухачем і мовчазним виконавцем пропонуваного письмових вправ, а виступав у ролі активного співрозмовника, доповідача, коментатора, учасника діалогу та полілогу. Саме в таких формах активної навчальної діяльності виявляються адаптивні можливості освіти, відбувається активна соціалізація школярів, яким у процесі шкільного навчання доводиться брати участь у таких видах і формах діяльності, із якими їм доведеться зіткнутися в дорослому житті.

Виховання інтересу дитини до навчання значною мірою залежить від особистості вчителя. Тому однією з визначальних умов формування мовленнєвої компетенції молодшого школяра є здатність педагога організувати творчий пошук учнів. Бажання творити рідко виникає саме по собі.

Для цього потрібні передумови: постійний творчий пошук учителя в навчально-виховному процесі; його висока педагогічна майстерність, сприятливий мікроклімат в учнівському колективі; творче натхнення всіх учасників процесу навчання. Бо, як зазначив Плутарх: «Голова учня – не посудина, яку треба наповнити, а факел, який треба запалити».

Педагогічна практика відіграє системоутворюючу роль у формуванні творчої особистості майбутніх учителів, забезпечує взаємодію теоретичної та практичної підготовки, є комплексною. Вона забезпечує підвищення готовності студентів до постійного вдосконалення, професійного росту, збагачення творчого потенціалу; реалізує поетапне форму-

вання професійної компетентності майбутніх учителів на підставі наступності цілей, доцільному науково-обґрунтованому добору змісту, принципів, активних методів, ефективних організаційних форм.

Отже, враховуючи вимоги чинних програм з української мови як рідної для початкової школи, найактуальнішим залишається завдання виховати мовну особистість – людину, яка любить і шанує рідну мову, володіє її виражальними багатствами, користується нею, дбає про її збереження та розвиток. Щоб виконати це завдання, потрібен висококваліфікований фахівець, який матиме лінгводидактичну підготовку, використовуватиме у своїй практичній діяльності новітні форми та технології, а також буде забезпечений нормативною базою, зокрема навчальними програмами та підручниками з української мови, які відповідали б сучасним вимогам, задовольняли потреби вчителя й служили засобом пізнання та розвитку кожного учня.

Список використаних джерел

1. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі : навч. пос. / [окремі розд. нап. : Н. І. Лазаренко, І. І. Козак, М. С. Вашуленко та ін.] ; за наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 367 с.
2. Концепція загальної середньої освіти // Поч. школа. – 2002. – № 3. – С. 5.
3. Прошкуратова Т. Практична підготовка студентів – одне з найголовніших завдань педагогічної освіти / Т. Прошкуратова, В. Юрченко // Початкова школа. – 2013. – № 10. – С. 47–50.
4. Савченко О. Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2012. – № 8. – С. 1–6.
5. Українська мова : програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи: 1 клас // Початкова школа. – 2012. – № 3. – С. 1–12.

S. Z. ROMANIUK
Chernivtsi

PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO FORMING SPEECH COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN DURING VOCATIONAL AND PRACTICAL ACTIVITIES

The paper emphasis on the training of primary school teachers to provide speech of younger students that through active speech practice in the course «Ukrainian language», reveals practical orientation Ukrainian language lessons and language exercises demonstrated samples placed in a contemporary of books in Ukrainian. It is proved that the formation of linguistic competence younger pupils contribute to the work of writing essays, involving students in the process of communication and interesting jobs propaedeutic character to be submitted for the sample. Proved that these skills and abilities in the students improve vocational practice at CEI Class.

Key words: future teachers of elementary school, junior pupils, language training, competency education, practical activities.

С. З. РОМАНЮК

г. Черновцы

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ФОРМИРОВАНИЮ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье акцентировано внимание на подготовке будущих учителей начальных классов к обеспечению развития речи младших школьников, осуществляемая через активную практику в курсе «Украинский язык», раскрыто практическую направленность уроков украинского языка и продемонстрированы образцы языковых упражнений, помещенных в современных учебниках по украинскому языку. Доказано, что формированию речевой компетенции младших школьников способствуют работы по написанию сочинений, привлечения учащихся к процессу общения, а также интересные виды работ пропедевтического характера, которые подаются для примера. Обосновано, что эти умения и навыки студенты совершенствуются в процессе профессионально-практической деятельности в школах I степени.

Ключевые слова: будущие учителя начальных классов, младшие школьники, лингводидактическая подготовка, компетентностное образование, практическая деятельность.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2015

УДК37.018.3-058.862(477)«19»

Л. М. РЯБКИНА

м. Слов'янськ

lidiianik@mail.ru

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ОПІКИ НАД ЗНЕДОЛЕНИМИ ДІТЬМИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито історичний аспект опіки над знедоленими дітьми в Україні на початку ХХ ст. Проаналізовано систему інтернатних закладів. Розглянуто питання щодо організації виховної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без піклування батьків. Наведено приклади напрямів і форм виховної роботи інтернатних закладів початку ХХ ст.

Ключові слова: знедолені діти, сирітський будинок, опіка.

Становище дітей завжди діалектичне, невід'ємне від суспільства та повністю залежить від політичних поглядів, матеріальних умов життя, культурного рівня, морального обличчя батьків, навколишнього середовища. Проблема опіки над знедоленими дітьми є завжди актуальною. Визнано, що погіршення соціально-економічних умов життя народу України негативно відбилося на вихованні дітей із неповних сімей, а також дітей-сиріт, які потребують соціального захисту. Саме тому ми маємо на меті вивчити історико-педагогічний досвід з цього питання, що допоможе у вирішенні проблеми оптимізації соціально-виховної діяльності інтернатних закладів на сучасному етапі.

Доволі широке коло питань з історії освіти й соціального виховання в Україні висвітлено в працях М. М. Грищенка, М. С. Гриценка, О. М. Філіппова, А. Г. Сивця та інших науковців. Питання становлення та розвитку інтер-

натних закладів на початку ХХ ст. розглянуто в дисертаційних роботах А. Аблятипова, В. Покася, Л. Артюшкіної, А. Полянничко. Вивченню різних аспектів опікування безпритульними дітьми в історичній ретроспективі присвятили свої дослідження В. Оржеховська, В. Виноградова-Бондаренко, С. Заєць, В. Маштакова, А. Зінченко, О. Ільченко та ін.

Метою статті є проведення аналізу дореволюційного етапу (1900–1917 рр.) становлення та розвитку інтернатних установ в Україні й простеження змін соціально-виховної системи в зазначений період.

На початку ХХ ст. до основних інфраструктур, що опікувалися знедоленими дітьми, належали дитячі притулки та сирітські будинки. Поняття «притулок» охоплювало не тільки заклади для безпритульних дітей, а й дітей-сиріт, а в період першої світової війни – дітей-біженців і таких, які загубили своїх батьків на окупованій території [10, 18].